

NOMINALISEERITUD PROTSESSI AGENT MEEDIAUUDISTES

REET KASIK

Ülevaade. Artiklis vaadeldakse 2005. aasta ajalehe Postimees materjalile toetudes, mis tüüpi on nominalisatsioonides representeeritavad protsessid ja mis kujul on esitatud protsessi agent. Protsesside liigitamisel on aluseks funktsionaalse grammatika põhimõtted. Osutus, et kui pealausetes on ülekaalus verbaalsed protsessid, siis nominaliseeritud kujul esitatakse ülekaalukalt materiaalseid protsesse. Rohkem kui pooltel juhtudel on agent tekstist taandatud. Kui agent on representeeritud, siis on ta tähenduselt enamasti kollektiveeritud ja vormiliselt taustale jäetud, *mine*-vormiga grammatiliselt sidumata.*

Võtmesõnad: tekstianalüüs, ajakirjanduskeel, funktsionaalne keeleteadus, protsessid ja osalised, süntaks, noomenifraas, eesti keel

Käesolev artikkel on osa uurimusest, mille eesmärgiks on selgitada ajaleheuudiste tekstimoodustust. Lingvistilises tekstianalüüsis (vt nt Kasik 2002a) tõstetakse esile asjaolu, et kõik tekstid põhinevad keelelistel valikutel ja valikud loovad tähendusi. Valik on alati tehtud mingil põhjusel, teatud väljendusviisil on mingi eesmärk ja valikud oleks võinud põhimõtteliselt olla ka teistsugused. Sotsioloogiliselt ja kultuurilooliselt pakub huvi, mis määrab iga konkreetse valiku. Kultuuri- ja meediauurijaid on keskendunud nende seoste selgitamisele, mil viisil ühiskondlikud ja kultuurilised tingimused kujundavad diskursiivseid harjumusi ja tavasid (st teatud kindlat tüüpi valikuid) ja mil viisil teksti valikud omakorda kujundavad ühiskondlikke ja kultuurilisi suhteid (vt nt Fairclough 1992, 1995). Lingvistide huviobjektiks on konkreetsemalt keelevahendite kasutamiseiga seotud asjaolud: kuidas eri tüüpi tekste konstrueeritakse ja kuidas luuakse tähendusi. Muude tunnuste hulgas on tähenduse loomisel

* Artikli valmimist on toetanud ETF-i grant nr 6236 „Meediatekstide keeleteadus ja selle sotsiaalkultuurilised taustad”.

oluline, mis on tekstis esindatud, mis on kõrvale jäetud; mis on esitatud primaarsena, mis aga jäetud tagaplaanile ja kuidas see suhe on vormistatud; missugused protsessid ja tegevused on tekstis esindatud, mis tüüpi on nendes protsessides osalejad; kuidas osalisi nimetatakse; kuidas protsessid ja osalised on kategoriseeritud ja kuidas neid kirjeldatakse.

1. Protsessid ja protsessiosalised

Protsesside liigitamisel on aluseks võetud funktsionaalne grammatika (Halliday 1994 [1985]: 106–143), mille järgi kogemused vormistatakse tekstiks kolme üldise inimliku kogemuse kategooria abil: osalised, protsessid, tingimused (*Participant, Process, Circumstance*). Sündmuse keelendamise aluseks on küsimused „kes tegi mida, kus, millal, kuidas ja kellele” ja see vormistatakse lausena. Michael A. K. Halliday nimetab seda sündmust protsessiks laiemas tähenduses, eesti keele grammatikas kasutatakse situatsiooni mõistet (EKG II: 11). Protsessi (kitsamas mõttes) väljendab tavaliselt verbifraas, osalist noomenifraas, tingimust adverbiaalifraas.

Protsessid võib semantilistelt alustelt liigitada põhirühmadeks ja vaherühmadeks. Põhiprotsessid on materiaalsed ja mentaalsed protsessid ning suhte protsessid. Vaheprotsessid on käitumisprotsessid, verbaalsed protsessid ja olemasoluprotsessid. Vaheprotsessidel on sageli kahe põhiprotsessi omadusi, näiteks käitumisprotsessidel on nii mentaalsete kui ka materiaalsete protsesside jooni. Materiaalsed protsessid konstrueerivad tegelikku või kujuteldavat muutust, liikumist või tegevust. Neil on tavaliselt mingi konkreetne, tajutav tulemus (*Väed viiakse Iraagist välja*). Ka abstraktsed tegevused ja sündmused kuuluvad materiaalsete protsesside rühma (*Hariduse tähtsus kasvab veelgi*). Materiaalseid protsesse on tavaks liigitada transitiivseteks ja intransitiivseteks. Transitiivsetel protsessidel on kaks osalist: toimija (*Actor*) ja siht (*Goal*), intransitiivsetel üks (toimija). Kuigi Halliday neil vahet ei tee, on tekstianalüüsis oluline, kas toimija on inimlik, teadlik tegutseja (agent) või metafoorne – asi või nähtus, mis protsessidele mõju avaldab (*Kujunduse ühtlustamine lihtsustab rahatähe äratundmist*) või millega midagi toimub (*Piirkond areneb kiiresti*).

Mentaalsed protsessid konstrueerivad mõtlemist, tundmist, tahtmist, tajumist (*Ta on huvitatud ametis jätkamisest*). Mentaalse protsessi üks

osaline on teadlik, inimlik tajuja (*Senser*), teine osaline on see mida tajutakse ehk nähtus (*Phenomenon*). Suhte protsessid kujutavad kahe asja või nähtuse vahelist suhet, st kirjeldavad olemist, seisundit. Tavalisim suhteverb on *olema*. Protsessid konstrueerivad atributiivseid (*Eesti on väike*), identifitseerivaid (*Demokraatia aluseks on inimeste võrdsus*), lokatiivseid (*Valitsus asub Toompeal*), possessiivseid (*Valitsusel on kindel eesmärk*) suhteid.

Käitumisprotsessid meenutavalt ühelt poolt materiaalseid, teiselt poolt mentaalseid protsesse (*vaatama, kuulama, jälgima, naerma*). Protsessi osaline on teadlik, inimlik käitaja (*Behaver*). Verbaalsed protsessid meenutavad ühelt poolt mentaalseid, teiselt poolt suhte protsesse (*ütleva, kiitma, arutama, tõdema, väitma*). Verbaalseid protsesse kirjeldavates lausetes on ütleva (*Sayer*) ja sõnum (*Verbiage*), sageli ka vastuvõtja (*Receiver*), kellele öeldakse. Verbaalsed ja mentaalsed protsessid võivad osaliselt kattuda („*Küll on tore, ” röömustas peaminister*). Eksistentsiaalsed protsessid väljendavad olemasolu (*Lootust on*). Obligatoorne osaline on olija (*Existent*).

Lähemalt on põhjust vaadata protsessiga seotud inimosaliste representeerimise viise. Inimosaliste nimetamisel ja kategoriseerimisel (Leeuwen 1996: 32–70) on vaadeldud, kas osalisi esitatakse üldistatult (*inimesed, isikud*) või identifitseeritavatenä. Viimasel juhul on oluline, kas osaline identifitseeritakse üksikisiku või rühmana (*kodanikud, meie*) või kvantitatiivselt piiritletud hulgana (*kolm ministrit*). Nii üksikisikuid kui rühmi võib esitada indefiniitselt (indefiniitsete pronoomenite või impersonaali abil) või definiitselt (nimeliselt või identiteedi ja funktsiooni järgi). Meedias on üksikisikute nimetamine ja kategoriseerimine sageli põimunud, st osaline esitatakse nimepidi, aga lisatakse ka funktsioon (*keskkonnaminister Villu Reiljan*) või muu iseloomustus (*28-aastane blond eestlanna Kristina Šmigun*). Kategoriseerimist vaadeldaksegi tavaliselt kahest aspektist: kas osaline on määratletud tema tegevuse (nt ameti) kaudu või isiklike omaduste (nt vanus, sugu, rahvus, elukoht) kaudu.

Tegevused eeldavad üldjuhul tegijaks inimest (agenti), aga agent pole lauses alati esindatud subjektina, vaid võib jääda tagaplaanile või varjatuks. Subjekti rollis (toimijaks) on lauses sel juhul mingi muu nähtus, abstraktsioon või objekt. Teun van Leeuwen (1996: 59) nimetab sellist representatsiooniviisi impersonalisatsiooniks. Impersonalisatsioon võib

avalduda abstraktsiooni või objektivatsioonina. Abstraktsiooni puhul osaleb toimija rollis inimese asemel temaga seostatud situatsioon või omadus (*Kodakondsuseta elanike probleem nõuab lahendamist*). Objektivatsiooniga on tegu, kui osalisele viidatakse temaga seotud tegevuse või tulemuse kaudu (*Suusavõistluste ülekanne lükkas valitsuse pressikonverentsi algust 10 minutit edasi*). Siinses analüüsis agendi impersonaliseerimist vaadeldes osalise abstraktsioonil ja objektivatsioonil vahet ei tehta.

2. Meediaudiste agent

Analüüs on näidanud (Kasik 2002b), et tänapäeva uudissõnumid representeerivad harva üksikisikute materiaalseid tegevusi. Klassikalisele uudissõnumi funktsionaalsele skeemile (kes mida tegi?) vastavad tänapäeva Eesti lehtedes veel peamiselt spordiudised ning lühisõnumid õnnestustest ja kuritegudest.

Andrus Veerpalu alustas suhteliselt ettevaatlikult, kiirendas 7,5 kilomeetri kohal ja möödus enne viimast ringi kõigist kaasvõistlejatest.

Neli purjus ajateenijat võtsid ööl vastu pühapäeva Lääne-Virumaal Tapal asuvast sõjaväeosast omavoliliselt veoauto ja rammisid sellega Ambla asulas elumaja.

USA asepresident Dick Cheney haavas nädalavahetusel Texase rantšos vutijahti pidades kogemata oma kaaslast. Haavlipüssist lindu tulistanud Cheney tabas advokaat Harry Whittingtoni näkku, õlga ja rindu.

Olen lähemalt vaadelnud subjektina vormistatud osalist uudisteksti lauseses (Kasik: 2006b), eristades individualiseeritud agendiga protsesse (*Peaminister Andrus Ansip kinnitas, et ..*), kollektiivse agendiga protsesse (*Juhatus otsustas, et ..*), eksplitsiitse agendita impersonaalseid protsesse (*Õõ jooksul murti sisse kahte autosse*), elutu, st metafoorse agendiga tegevusi (*Valimiseelne olukord mõjutab poliitikute otsuseid*) ning agendita, nn automaatseid toimumisprotsesse (*Mered saastuvad üha kiiremini*). Kvantitatiivne analüüs näitab (vt Tennesaar 2004), et üksikisiku roll toimijana on uudistekstides viimaste aastakümnete jooksul kasvanud: isik tegevuslause subjektina on tõusnud 14,7%-lt 1983. aastal 29,5%-ni 2003. aastal (ajalehe Edasi/Postimees põhjal). Kui vaadata lähemalt tegevus-

liike, milles need representeeritud üksikisikud osalevad, siis tuleb selgesti välja, et üksikisiku põhitegevus ajaleheuudistes on ikka olnud rääkimine: kõigist üksikisiku tegevustest uudistes moodustab rääkimine 1983. a Edasis 57,7%, 2003. a Postimehes 52,6% (Tennosaar 2004). Teise uuringu põhjal (Kasik 2002b) väljendas verbaalset protsessi kas otse (*NN ütles, et ..*) või nominaliseeritult (*NN-i kinnitusel ..*) 2001. a ühes lehenumbri 45,4% Postimehe ja 36,2% Eesti Päevalehe uudistekstide pealausest. Ajakirjanike kirjutatud ülevaateid sündmustest on uudistekstides üha vähem, üha rohkem pööratakse tähelepanu sellele, kes mida ütles ja mida teised selle peale ütlesid ning üha suurem osa uudistest kujutab endast allikaviidetega varustatud tsitaate ja refereeringuid.

Kui Eesti suursaadik Marina Kaljurand 7. veebruaril Leningradi oblasti administratsiooni külastas, *teatas oblasti asekuuberner Grigori Dvas*, et enne põlevkivivaidluse lahendamist ei saa Eesti Venemaalt nõusolekut Narva uue silla ehitamiseks, kirjutas 8. veebruaril Venemaa päevaleht *Kommersant*. *Dvas ütles* kohtumisel Kaljurannaga, et Venemaa hinnangul oli Eesti otsus peatada Venemaaga põlevkivi töötlemise koostöö „poliitiline ja juriidiliselt alusetu”. *Eesti suursaadik vastas* *Kommersandi* teatel *Dvasile*, et Eesti otsust peatada põlevkivitöötlemise koostöö Venemaaga ei tohi nimetada ebaseaduslikuks enne arbitraazikohtu otsust. Moskva *Eesti suursaatkonna pressiesindaja Franck Persidski kinnitas* Postimehele, et *Kommersandis* kirjutatu vastab tõele, kuid *märkis*, et saatkond ei soovi midagi sellele lisada.

Kui pealauseste põhiline funktsioon on viidata sõnumi allikale, siis tuleb edastatavaid sündmusi otsida muudest süntaktilistest konstruktsioonidest – pealausele alistatud või sellesse sisestatud fraasidest-lausetest. 2002. a uurimistulemuste järgi on uudistekstide laused suhteliselt pikad ja komplitseeritud: ühte pindstruktuuri lausesse on „pakendatud” keskmiselt 7,3 protsessi Postimehes ja 7,1 protsessi Eesti Päevalehes (Kasik 2002b). Olen varem kirjeldanud nominaliseeritud protsessi (*mine*-tarindite) sisulist vahekorda primaarse protsessiga Postimehe uudistekstides (Kasik 2006a). Järgnevas analüüsis vaatlen nominaliseeritud protsesse kui situatsioonikirjeldust: toon välja protsesside liigid (materiaalsed, mentaalsed, verbaalsed ja suhte protsessid) ja protsessis osaleva agendi representeerimise viisid.

3. Nominalisatsioon situatsioonikirjeldusena

Nominalisatsioon on kriitilises lingvistikas ja sellest edasi arenenud funktsionaalses tekstianalüüsis olnud algusest peale oluliseks uurimisobjektiks (vt nt Fairclough 1997: 40–41). Täenduslikuks on peetud nominalisatsiooniga kaasnevat lause semantiliste elementide kadu – erinevalt lausest ei saa tähenduse konstrueerimisel kasutada näiteks ajavorme ega modaalseid vahendeid, samuti võib nominalisatsioon tuua kaasa protsessi osaliste väljajätku: kui räägitakse *poliitiliste inimeste ametisse nimetamisest* või *hindade tõstmise paratamatusest*, siis on jäetud representeerimata nende tegevuste agent – kes poliitilisi inimesi ametisse nimetab või hindu tõstab. Teisest aspektist on sarnaseid konstruktsioone eesti kirja-keele korpuse materjalile toetudes analüüsinud Kadri Muischnek (2005), kes samuti vaatleb situatsiooni aktantide väljendamist. Kriitilised lingvistid on juhtinud tähelepanu, et agendi puudumisega kaasneb vastutuse hämardamine. Agendi väljajätkuks on kasutusel peamiselt kolm keelelist struktuuri: iseeneslik protsessiverb (*tingimused karmistuvad*), nominalisatsioon (*tingimuste karmistamine*) või impersonaal (*tingimusi karmistatakse*). Lause infostruktuuri vaatepunktist on neil aga erinev roll: impersonaal ja iseeneslik protsessiverb hämardavad üksnes agendi, protsessi vormistatakse ikka lausena, st väite kujul. Nominaliseerimine viib aga kogu protsessi väidetava taustaks, sisestab selle teise lausesse mingi muu väite teemaks või osaks. Nominalisatsioonide abil võidakse üldistada ja abstraherida protsesse, tekitada uusi mõisteid, lisada neile uusi kategooriaid ja uut informatsiooni (*koolidirektori kiitsid ülempiirist loobumise heaks; notarite lisandumine tema hinnangul teenuse kvaliteeti ei halvenda*).

Alljärgnev analüüs põhineb Postimehe ühe nädala uudistekstidel, mis on ilmunud 31.10.–4.11.2005. Analüüsi materjaliks on sise-, välis- ja majandusuudiste lehekülgedel esinevad *mine*-tarindid.

3.1. Nominaliseeritud protsesside liigid

Erinevalt pealausetest representeerib valdav osa (ligi 90%) nominalisatsioonidest materiaalseid protsesse. Umbes 5% olen tõlgendanud mentaalseteks protsessideks (*taani kultuuri mittemõistmine*) ja niisama palju on suhteprotsesse (*erakonda kuulumine, vastuse puudumine*). Verbaalseid protsesse on üksikuid (*küsimuse arutamine*), aga nominalisatsiooniga

kaasneva abstraherimise tõttu pole alati võimalik eristada mentaalseid ja verbaalseid protsesse ja sellised olen liigitanud mentaalseteks (*korraani šovinistlik tõlgendamine, heakorratõetusest keeldumine*). Osutus, et ametlike institutsioonide sotsiaalse rolli eripära tõttu pole sugugi kerge eristada alati ka mentaalseid ja verbaalseid protsesse materiaalistest. Teatud sotsiaalse rolliga osaliste mentaalsed ja verbaalsed toimingud on kõneaktide vaatepunktist (Austin 1984 [1962]) tõlgendatavad aktiivsete, tulemuslike tegudena, mis Halliday liigituspõhimõtete järgi on materiaalsed protsessid (*poliitiliste inimeste ametisse nimetamine, ala detailplaneeringu heakskiitmine, valimistulemuste kinnitamine, lahenduse pooldamine, toetuste tagasinõudmine*).

Materiaalsete protsesside hulgas on vähem kui pooled tõlgendatavad konkreetsete füüsiliste tegudena.

Direktor leidis, et maakoolis 1. klassi tuleva 25 õpilase puhul ei ole *kahe klassi tegemine* õige.

Kogudust ootab ees karistus ning restauraatorid alustavad pikka ning kulukat *värvi eemaldamise* protsessi.

Alles pärast müüri langemist hakati kavandama *kiriku taastamist*.

Kui teel sõidab rohkesti veokeid, võib loota, et *selle hooldamiseks* on lihtsam raha taotleda.

Ülekaalus on abstraktsed protsessid.

Koolidirektorid, kellega PM rääkis, kiitsid *ülempiirist loobumise* heaks.

Postimehele teadaolevalt on *Keskerakonnaga Tallinnas võimu jagamise* vastu Reformierakonna juhtpoliitikud.

Märtsis algatatud ja nüüd *teenuse pakkumiseni* jõudnud projekt lõpeb tuleva aasta septembris.

Tsisternide *ohutuse tagamiseks* planeeritud raudtee-ümbersõit on kaheksa aastat pärast *idee väljakäimist* endiselt algusjärgus.

Olen sada protsenti *ülempiiri vabaks laskmise* poolt.

Protsessi tõlgendamine konkreetse või abstraktsena ei põhine üksnes (nominaliseeritud) verbil, vaid kogu situatsioonil, sest protsessi iseloo-

mu määravad (ka) osalised. Näiteks (pikkuse) mõõtmine, (puude) kärpimine, (nööri) sõlmimine, (auto) juhtimine, (augu) täitmine on kahtlemata konkreetset füüsilised toimingud. Seevastu meediatekstides tähistavad samade verbidega edasiantavad protsessid enamasti abstraktseid tegevusi. Nominalisatsiooniga kaasnev üldistus (protsessile lisandub mõistetelise tähendus) ähmastab konkreetsete füüsiliste tegude ja abstraktsete toimingute piiri veelgi.

AE sõnul on *ravikvaliteedi mõõtmine* vajalik.

Kümneid Saare- ja Hiiumaa talunikke ootab ees *toetussummade kärpimine*.

Nii tuleb Tallinnas praegu keerulisemate *tehingute sõlmimiseks* notariaega oodata kuni poolteist kuud.

V ütles pärast aastaid ihaldatud volikogu juhi toolile saamist, et tahab kogu oma jõu pühendada *koalitsioonilepingu täitmisele*.

Mitmed koolid jäid meile teadaolevalt *normide täitmisel* hätta.

Ta seletas, et emaorganisatsioonid kasutavad sageli selliseid varirakukesi *vee segamiseks ning süü endalt kõrvale juhtimiseks*.

Kõik eespoolsed näited representeerivad transitiivseid protsesse. Materiaalsetest protsessidest üle kolmveerandi on transitiivsed, intransitiivseid protsesse on nominalisatsioonide hulgas alla veerandi.

Plahvatus toimus bussis, kuid tänu *juhi kiirele tegutsemisele* – ta vistas lõhkekeha bussist välja – jäi ohvrite arv kardetust väiksemaks, ütles politsei esindaja.

Vabadussammas ootab *riigi ja linna üksmeelele jõudmist*.

Kiili vald on kiiresti arenev piirkond ning sellepärast on *asjakohase koolihoone valmimine* ülivajalik, kinnitasid VK ja EK.

Kuni *piirangute kadumiseni* ei tohi talust ühtki looma või lindu välja viia.

Transitiivsete ja intransitiivsete protsesside nominaliseerimist on põhjust eraldi vaadata, sest nendega seostuvad erinevad agendi representeerimise viisid.

3.2. Agendi representeerimine

Nominaliseerimisega kaasneb lähtelause elementide muutumine. Nominaliseeritud protsessi agent (lähtelause subjekt) võib olla fraasi koosseisus genitiivtäiendi positsioonis.

Inimeste liikumisele veterinaaramet piiranguid seadnud ei ole.

Selline konstruktsioon on tavalisem intransitiivsete protsesside nominaliseerimisel. Transitiivsete protsesside nominaliseerimisel transformeeritakse genitiivtäiendiks tavaliselt tegevuse siht (lähtelause objekt). Sel juhul on nominaliseeritud protsessi agent tekstist välja jäetud.

Tema sõnul on üheks põhjuseks olnud kohalike elanike tugev vastuseis *raudtee ehitamisele*.

Agendi representeerimiseks on ka teisi võimalusi peale (genitiiv)atribuudi. Sel juhul on agent mujal lauses, väljaspool nominalisatsioonitarindit ja protsessi väljendava *mine*-vormiga grammatiliselt seostamata.

JR ütles, et Keskerakond on alustanud järgmise aasta *eelarve koostamist*.

Transitiivsete protsesside nominaliseerimisel on agent representeerimata ligi 65% juhtudest.

Kõige lõpuks keelab islam *Muhamedi pildil kujutamise*.

Lepingu sõlmijad on veendunud, et *teenuse pakkumine* jätkub ka projekti lõppemisel.

Riigi- ja linnajuhtidel puudub ühine arusaam *mälestusmärgi rajamisest*, sellepärast ähvardab *selle püstitamine* jätkuvalt edasi lükkuda.

Küll väärrib märkimist, et hoogustunud on *fondide vahetamine*.

Konverentsil oli üheks küsimuseks tervishoiu *kvaliteedikeskuse loomine*.

Ülejäanud kolmandikus lausetes on agent tekstis olemas. Vaid üks näide leidis *mine*-vormiga grammatiliselt seotud (atribuudiks oleva) agendi kohta. Tegemist on leksikaliseerunud *mine*-vormiga, millel on kindel tähendus ka ilma piirava tegevusobjektita.

Nende rõõmu rikkus *Res Publica ja Isamaaliidu pakkumine* Keskerakonnale.

On tõsi, et kui on tegemist transitiivse verbi nominaliseerimisega, siis on objektiline genitiivtäiend keeleomane ja sellistes konstruktsioonides saab agenti väljendada vaid objekti taandades, keelesüsteem ei võimalda mõlemaid korraga edasi anda (vt lähemalt Kasik 1975: 46–59). Valik näitab, et meediauudised keskenduvad pigem tulemsituatsioonile kui protsessile endale, tulemuse aspektist on aga protsessi tähendust konkretiseeriv tegevusobjekt olulisema tähtsusega (vrd *ehitamine* ja *raudtee ehitamine*). Sellise valiku loomulikustamine ja agendi taandamise põhjendamise keele võimalustega on tegelikult siiski põhjuse ja tagajärje seigajamine. Nominalisatsiooni kasutamine on tekstitegija vaba valik, ta on valinud teadlikult või ebateadlikult sellise tarindi, kus on võimalik konstrueerida protsess väite asemel teemaks ja agent kustutada.

Transitiivse nominaliseeritud protsessi agenti on võimalik edasi anda muude lauseliikmetega väljaspool nominaalfraasi. Sellist valikut nimetatakse agendi taustalejätmiseks – toimija on tekstis olemas, aga protsessiga grammatiliselt seostamata, veel kaugemale taandatud kui nominaalfraasi genitiivtäiend, mis juba ise on taustainfo võrreldes pealauseks konstrueeritud primaarse protsessiga.

Ainus kasutada olev võrdlusmaterjal agendi väljajätu ja taustalejätu suhetest puudutab uudistekstide impersonaallauseid Postimehes aastal 2003: neist on agent taustal nimetatud 53,4% juhtudest ja tekstist välja jätetud 46,6% juhtudest. Aastate võrdlus näitab, et sisuliselt on impersonaalsus vähenenud: 1983. a oli agent taustal 35,8% impersonaalsetest lausetest ja tekstist taandatud 64,2% juhtudest (Tennosaar 2004). Selle ainestikuga võrreldes on agendi taandamine nominaliseerimisega seoses tavalisem kui sama perioodi impersonaalsetes lausetes ja lähedane lausete impersonaalsusele aastal 1983.

Taustal oleva agendi kõige tavalisem esitamisviis on samasubjektilisus, kui nominaliseeritud protsessil ja põhilausega väljendatud protsessil on sama agent, mis on vormistatud põhilause subjektiks. Sellise ehitusega on pooled taustal oleva agendiga nominalisatsioonidest. Predikaatverb võib sellisel juhul olla väga üldise tähendusega, n-ö semantiliselt tühi ja nominalisatsioon väljendab ümberütlevas vormis agendi põhi-tegevust (*X teostab maantee katmist asfaldiga, viib läbi rekonstrueeri-*

mist, tegeleb linna planeerimisega). Sellist kantseliidile iseloomulikku nominaliseerimist, mida on peetud halva stiili tunnuseks, on uudistekstides harva. Sagedamini tähistab predikaatverb mingit nominaliseeritud protsessiga kaasnevat etappi või protsessi mõjutamist, näiteks alustamist, lõpetamist, jätkamist, ootamist, kavandamist, eeltööd, korraldamist, kassaaitamist, hindamist, suurendamist, vähendamist, muutmist vms. (Pimaarse protsessi ja nominaliseeritud protsessi tähendusseostest vt Kasik 2006a.) Liiga üldise tähendusega verbi või kaasneva lisategevuse piirid ei ole muidugi kuigi täpselt määratavad ja vähemalt osaliselt on tõlgendamise küsimus, kuivõrd on tegemist kahe täisväärtusliku protsessi liitmisega, kuivõrd üheainsa protsessi kaudväljendamisega nominaliseeritud vormis. Ka *lisaks sellele*-tarindid on tavaliselt samasubjektilised.

JR ütles, et Keskerakond on alustanud järgmise aasta *eelarve koostamist*.

Restauraatorid alustavad pikka ning kulukat värvi *eemaldamist*.

Mitmed koolid jäid meile teadaolevalt selle *normi täitmisel* hätta, põhjendas PS.

Ehitusfirmad maksid ..., saamaks tellimusi Prantsusmaa pealinna ja selle ümbruse *koolide renoveerimiseks*.

JA seletas, et emaorganisatsioonid kasutavad sageli selliseid varirakukesti *vee segamiseks ning süü endalt kõrvale juhtimiseks*.

Lisaks notarite *arvu kasvatamisele* loodab justiitsministeerium järjekordi lühendada ka mitme .. seadusmuudatusega.

K ütles, et lisaks uue *materjali väljatöötamisele* tegelevad instituudi uurimisgrupid mitme väiksema uurimisülesandega.

Lisaks *heakorratotusest keeldumisele* valmistab PRIA ette ka *toetuste tagasinõudmist* talunikelt, kes on karjatamiskõlbmatu maa eest mullu toetust saanud.

Agendi taustalejätmine ei ole ühetähenduslik ega alati läbipaistev tekstimoodustusvõte. Tegija hämardamisele viitavad juhud, kus pole selge, kas ja kuivõrd on tekstitegija meelest tegemist samasubjektiliste protsessidega või on nominalisatsiooniga väljendatud protsessil teine tegija, kes aga on tekstist välja jäetud. Tõlgendamist raskendab institutsionaalsete

protsesside abstraktsus, sest kuigi järgmises näites linnavalitsus sõna otseses mõttes kahtlemata ise ei ehita kirikut uuesti üles, on mingis üldises tähenduses täiesti võimalik esitada protsessi nii, et linnavalitsus taastab kirikut, ministeerium vabastab piirimäära, parlament eemaldab raha käibelt või intervjueeritav koostab eelarvet. Aga võib-olla ka mitte.

Alles pärast müüri langemist 1989. a hakkas linnavalitsus kavandama *kiriku taastamist*.

Ministeerium põhjendab *piirimäära vabastamist* sellega, et ..

Otsuse nende *rahatähtede ja müntide käibelt eemaldamiseks* tegi Rootsi parlament 2004. aasta 27. oktoobril.

Kuna eelarve lähtub ... lubadustest, siis saame eeltöö *eelarve koostamiseks* juba praegu ära teha, lisas TV.

Taustalejäetud agent võib olla põhilauses ka mõnes muus kui subjekti positsioonis: adessiivis või genitiivis agentadverbiaal, allatiivis habitiivadverbiaal, genitiivatribuut või objekt. Enamasti on nominalisatsiooni agendina tõlgendatav osaline ainus semantiliselt sellesse rolli sobiv lause-liige.

„*Nende paberite läbitöötamiseks* kulub meie ehitusosakonnal küll üpris palju aega,“ ütles S.

„Et kogu protsess ei kestaks veel aastakümneid, on linnavalitsusel kavas moodustada töögrupp *monumendiga seotud probleemide võimalikult kiireks lahendamiseks*,“ ütles R.

Rahvaliidlaste puudumine oleks andnud Reformierakonna ja Res Publica liidule volikogus ülekaalu *esimehe valimiseks*.

„Kuid siiski hakkab tasapisi ka eestlaste käitumine muutuma ning siingi nihkub jõulu- ja aastavahetuse *reiside planeerimine* aasta-aastalt varasemale ajale,“ kinnitas ta.

Seejuures jääks selle *raha kasutamine* instituudi enda otsustada.

Minu eesmärgiks on ikka *kohaliku elu edendamine*, märkis ta.

Ebaseadusliku rahastamise skandaalid aastatest 1980–1990 on raputanud kõiki Prantsusmaa suuremaid erakondi.

Nagu eelnevad näited osutavad, on nominaliseeritud protsessi agent peaaegu alati kollektiveeritud. Kehtib sama suhe kui pealauses: üksikisikud räägivad, kollektiivid tegutsevad. Kuna nominaliseerituna antakse edasi peamiselt materiaalseid protsesse, siis üksikisikut agendi rollis ei näidata. Individualiseeritud tegija võib olla nominaliseeritud protsessi agent vaid juhul, kui ta ise räägib oma plaanidest, kavatsustest, tegemistest.

V ütles pärast aastaid ihaldatud volikogu juhi toolile saamist, et tahab kogu oma jõu pühendada *koalitsioonilepingu täitmisele*.

Intransitiivsete materiaalsete protsesside nominaliseerimisel on kõige loomulikum viis agendi väljendamiseks nominaalfraasi genitiivtribuut.

Ministriks sai esmalt rahvaliitlane TT ja pärast *tema tagasiastumist* ET.

T lisas samas, et hoolimata *ameerika sõdurite lahkumisest piirkonna eelpostilt* ei ole järgmisel aastal suurt USA vägede Iraagist väljavõtmist oodata.

Hästi oluline on sellisel juhul *loomaomaniku käitumine*, rõhutas P.

Kaks kolmandikku intransitiivseid materiaalseid protsesse väljendavatest nominalisatsioonidest tähistavad iseeneslikke protsesse, millega seotub impersonaliseeritud (elutu) toimija – nähtus, millega midagi juhtub.

S-i esimene valik pärast *valimistulemuste selgumist* oli Keskerakond.

„Alles pärast katsete *tulemuste selgumist* saame otsustada edasise tegevuse ..”

Sellest hoolimata on kahju kannatanud majapidamiste suhtes kuni ametlike *tulemuste saabumiseni* võetud kasutusele erimeetmed.

„Kuid *aastavahetuse lähenemist* on meie müügisaalis viimastel päevadel tublisti tunda,” lisas ta.

Kui intransitiivse protsessi toimija rollis on teadlik agent, siis võib ta olla ka taustal, *mine*-vormiga grammatiliselt sidumata, kui põhilausega väljendatud protsessil ja nominaliseeritud protsessil on sama agent.

Need parteid on mõlemad Pakistanis keelustatud, kuid jätkavad asjatundjate arvates *tegutsemist* teiste nimede all.

Sest *üks valitsemise* korral tuleb Keskerakonnal täita lisaks linnapea kohale ka kuus abilinnapea kohta.

Ometi on tal *rahvusvahelise suhtlemise* kogemust.

„... ajutise kasutusloaga on neile nagu antud õiguslikud lootused *tegutsemiseks*,” ütles K.

Kõigil mentaalse ja verbaalse protsessi nominaliseerimise juhtudel agent puudub.

Taani kultuuri mittemõistmine tekitab muret selle teabe kvaliteedi suhtes, kirjutas EJ.

Kujunduse ühtlustamine peaks omakorda lihtsustama *rahatähe äratundmist* ja tagama suurema turvalisuse.

J põhjendas, et lähtus arvestusest – istung peab toimuma seitse päeva pärast *tulemuste kinnitamist*.

„RE liikme IG kaebuse arutamine venitab Tallinna *valimistulemuste ametlikku väljakuulutamist*,” ütles valimiskomisjoni esimees.

Seisundiverbe on nominaliseeritud protsesside hulgas nii vähe, et mingit üldistust nende tegevussubjekti (seisundis olija) väljendamise eelistuste kohta ei saa teha. On näiteid nii genitiivatribuudi, taustalejātu kui ka väljajātu kohta.

MA sõnul pole tema tulihingeline *ametnike parteisse kuulumise* vastane.

Vastuse puudumise tõttu andis Saksa ajakirjandus S-le nimeks suur tundmatu.

Ülejäänud 45% puhul peaks *töötuks olemise* periood lühenema 129 päevani

A sõnul pole *erakonda kuulumine* Eestis avalikus sektoris keelatud.

Kokkuvõte

Meediauudised konstrueeritakse viisil, mis tõstab primaarse informatsioonina fookusesse informatsiooni allika. Sündmused ja tegevused esitatakse vahendatuna, verbaalset protsessi tähistavale pealausele alistatud või sellesse sisestatud süntaktiliste konstruktsioonide vormis. Siinses artiklis lähema vaatluse alla võetud nominaliseeritud protsessid tähistavad peaausjalikult transitiiivset materiaalset tegevust. Tegevus on oma iseloomult enamasti abstraktne ja protsessi agent on tekstist välja jäetud, mis abstraheeritust ja mõistelist tähendusandasandit veelgi rõhutab. Vajab põhjalikumat uurimist, kas materiaalsete protsesside abstraheerumine on seotud nominalisatsiooniga või on samasugune tähendusnihe iseloomulik meediakeelele üldse. Agent on tekstis representeeritud vaid juhtudel, kui põhilausega väljendatud protsessil ja nominaliseeritud protsessil on sama toimija. See võib olla vormistatud pealause subjektiks või taandatud mõneks pealause kõrvalliikmeks. Sellisel ühisagendil puudub grammatiline seos protsessi väljendava *mine*-vormiga ja tekstuaalses struktuuris on tegemist taustalejätuga. Semantiline seos on seetõttu tõlgendamise küsimus ja pole alati ühemõtteliselt selge, kas primaarse protsessi agent on osaline ka nominaliseeritud protsessis või on sisestatud protsess impersonaliseeritud. Kui materiaalsete protsesside agent on tekstis esindatud, siis on ta, nagu primaarsetegi protsesside puhul, peaaegu alati kollektiveeritud. Kuivõrd on nominaliseeritud protsessi agendi olemasolu või puudumine seotud põhilause ja sisestatud konstruktsiooni tähendusvahekorraga ja nominaaltarindi argumendifunktsiooniga põhilause predikaadi suhtes (vt Kasik 2006a), see vajab põhjalikumalt uurimist.

Kirjandus

- Austin, John L. 1984 [1962].** How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press.
- EKG II** = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Fairclough, Norman 1992.** Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.

- Fairclough, Norman 1995.** Media Discourse. London: Edward Arnold.
- Fairclough, Norman 1997 [1995].** Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino.
- Halliday, Michael A. K. 1994.** An Introduction to Functional Grammar. Baltimore: Edward Arnold.
- Kasik, Reet 1975.** Verbide ja verbaalsubstantiivide tuletusvahekorrad tänapäeva eesti keeles. – Keele modelleerimise probleeme V. Tartu Riiklik Ülikool. Tartu.
- Kasik, Reet 2002a.** Lingvistiline tekstianalüüs. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. (= Tartu ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Tartu: TÜ Kirjastus, 74–88.
- Kasik, Reet 2002b.** Uudiste süntaks. – Tähendusepüüdja. Catcher of the Meaning. Pühendusteos professor Haldur Õimu 60. sünnipäevaks 22. jaanuaril 2002. Toimetajad Renate Pajusalu, Tiit Hennoste. (= Tartu ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3.) Tartu: TÜ Kirjastus, 200–219.
- Kasik, Reet 2006a.** Nominalisatsioon meediauudiste tekstimoodustusvõttena. – Keel ja Kirjandus 2, 122–134.
- Kasik, Reet 2006b.** Meediauudiste agent. – Lähivertailuja 17. (= Jyväskylä Studies in Humanities 53.) University of Jyväskylä. Jyväskylä, 155–167.
- Leeuwen, Teun van 1996.** The representation of social actors. – Text and Practices. London: Routledge, 32–70.
- Muischnek, Kadri 2005.** Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50 (2004). Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn, 11–38.
- Tennosaar, Kerli 2004.** Tegevused ja protsessid ajaleheuudistes 1983–2003. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu ülikooli eesti keele õppetoolis.

Agent of the Nominalized Process in Media News

Reet Kasik

The article examines on the basis of the 2006 issues of the newspaper *Postimees* the types of processes conveyed in nominalizations and the way the agent of the process is presented. The classification of the processes is based on the principles of functional grammar. It appeared that in case verbal processes predominate in main clauses, then mostly material processes are presented in the nominalized form. In more than half of the cases the agent was not mentioned. However, if the agent is mentioned, its meaning is usually collective and it is formally left in the background, being grammatically unrelated to the process.

Keywords: text analysis, language and media, functional linguistics, processes and participants, syntax, noun phrase